

ЗНАЧАЈНИ ПРИЛОЗИ О ПРИРОДИ И ПОРИЈЕКЛУ СПОМЕНИКА ЗАПАДНЕ СРПСКОСЛОВЕНСКЕ ПИСМЕНОСТИ

(Виктор Савић, *О западној јрани српскословенске писмености*, Београд:
Чигоја штампа, Институт за српски језик САНУ, 2025, 427 стр.)

О западној јрани српскословенске писмености Виктора Савића, у издању Чигоја штампе и Института за српски језик САНУ, представља књигу вишеструко значајну – не само за ужу лингвистичку јавност, већ и за ширу културну и историјску. Она помјера границе досадашњег проучавања културног блага западносрпске црквенословенске писмености у средњем вијеку, кренувши од Никољског, преко Мостарског, Даничићевог и Чајничког јеванђеља, Хвалова зборника, Вуканова јеванђеља и слично, утемељене искључиво на научној основи. Због селективног коришћења и тумачења извора, као и због прећуткивања одређених научних чињеница, аутор наглашава да се „у свему, треба држати само онога што је посведочено и на чему се могу градити увјерљиви закључци“ (360). Виктор Савић, редовни професор на Катедри за србистику Филолошког факултета у Београду и научни сарадник Института за српски језик САНУ, научно је име препознатљиво у свијету палеославистике. Овом књигом, Савић је на преко четири стотине страна проникао у најдубљу посвједочену прошлост западне српскословенске писмености.

Тематски је књига структурисана у 10 поглавља који представљају углавном већ објављиване радове (допуњене и измијењене) у репрезентативним научним часописима и зборницима, као и нове; те *Епилом*, *Резимеом* (на руском и српском језику) и *Имеником споменика* са богатим ликовним обрадама и историјском картом Босне у првој половини 12. вијека.

Књигу отвара рад „Црквени оквири српској писмености у средњовековној Босни“ (9–23), у којем аутор истиче да сачувани писани споменици на народном језику с овога географског поднебља показују „нема сумње да је то један те исти језик – као и у другим српским крајевима из истог времена“ (9). Другим ријечима, јединство српског језика не само у 12. вијеку, тј. од Повеле бана Кулина (1189) која се узима као најстарији сачувани документ на старосрпском језику, па кроз наредне вијекове – указује да не постоји никаква утемељеност о тзв. „старобосанском“ језику: „Постојала је само једна језичка историја, па тако – или је постојао старосрпски или 'старобосански', нису могла постојати 'оба' истовремено“ (9–10). Исто тако, посвједочена црквена језичка споменичка грађа на западносрпском културном и етничком простору у каснијем временском интервалу показује да је у питању исти књижевни језик као и у другим српским крајевима (српскословенски, српска редакција старословенског језика, србуљски језик); тј. неоснована је Хертина теза о тзв. босанској редакцији старословенског језика. Такође, не смије се

изоставити ни историјска чињеница о укључивању и Хума и Полимља у састав босанске државе.

Други рад у књизи „Српскословенски споменици из Босне и Хума, Рукописи и фрагменти (XIII–XV)“ (27–57) даје значајну слику времена и датовања западносрпских рукописних споменика, њихову судбину, преглед споменичке грађе, историјска и текстолошка проучавања, те писмо, правопис и језик споменика с овога простора. Рад се завршава списком споменичке грађе наведеног периода (26 споменика). Међу рукописима доминирају четворојеванђеља (Григорович-Гиљфердингово јеванђеље – друга половина XIII вијека, Мостарско („Манојлово“) четворојеванђеље – прве деценије XIV вијека, Дивошево четворојеванђеље – око 1330, Московски одломак четворојеванђеља – посљедња четвртина XIV вијека, Копитарово четворојеванђеље – друга половина XIV вијека, Грујићево („Вруточко“) четворојеванђеље – друга половина или посљедња четвртина XIV вијека, Никољско четворојеванђеље – послје 1377, посљедња четвртина XIV вијека, Чајничко четворојеванђеље – посљедње деценије XIV и евентуално почетак XV вијека, Четворојеванђеље Архива Петроградског историјског института РАН – посљедња четвртина XIV вијека, Припковићево четворојеванђеље – посљедња четвртина XIV вијека или почетак XV, Довољско четворојеванђеље – крај XIV вијека или почетак XV, Баталово јеванђеље – 1393. година, Уметак у Мокропољскоме четворојеванђељу – крај XIV вијека, Софијско четворојеванђеље – крај XIV или почетак XV вијека); али има и неколико апостола (Пантелејмонов апостол – друга половина XIV вијека, Гиљфердингов апостол – посљедња четвртина XIV вијека и Петроградски одломак апостола – крај XIV вијека) и зборника (Млетачки зборник – послје 1377. године, Хвалов зборник – 1404. година и Радосављев зборник – 1443–1461; као и текстуалне цјелине посебнога карактера – Листићи из Монтепрандона – XV вијек, Пармски апокрифни зборник – друга половина XV вијека). Два споменика су уништена приликом бомбардовања Народне библиотеке у Београду, априла 1941. године; а два су једноставно изгубљена под непознатим околностима: Треће београдско четворојеванђеље – друга половина XIV вијека, Даничићево или Друго београдско четворојеванђеље – послје 1377. године, Срећковићево четворојеванђеље – прелаз XIV–XV вијека, Белићеви листићи – дио Грујићева четворојеванђеља. Иако Херта Куна у ову скупину урачунава Гршковићев и Михановићев одломак апостола, Виктор Савић се са тим не слаже. Његова истраживања су показала да су ова два глагољска споменика настала у Расу и Полимљу, те аутор истиче да се не могу доводити у везу са споменичком грађом западних српских крајева. Споменици су писаним уставном курзивном ћирилицом српскословенским језиком. Дакле, у питању је скроман број споменика сачуваних са простора средњовјековне Босне и Хума, и можда Полимља – до 15. вијека, али врло значајан за цјелокупан српски средњовјековни корпус у оквиру српског културног и етничког простора.

У трећем раду „Грецизми Дивошева јеванђеља“ (61–122) аутору су предмет истраживања лексички грецизми Дивошева јеванђеља, посматрани из више угла (општи грецизми, посебни грецизми, (псеудо)грецизми).

У науци се, иначе, постепено ослобађала мисао (1913–1954) да само присуство грецизама у јеванђељском тексту не значи по себи његову старину, и сходно томе да нису сви грецизми из првога преводилачког слоја, тј. из периода Великоморавске мисије (108). Иначе, Дивошево четворојеванђеље представља најстарију сачувану српску књижу цјелину с простора средњовјековне Босне. Датира из 14. вијека, око 1330. године.

Виктор Савић у четвртм раду „Рукопис Патријаршијске библиотеке број 313 и рукописи истог круга“ (125–167) анализира текстолошке и језичке односе међу овим рукописима, као и са другим јужнословенским рукописима. Текстолошка анализа фрагмента текста од Јеванђеља по Матеју до Јеванђеља по Марку показала је да је овај, у филологији елементаран, у нашој средини углавном заостављен приступ, кључ за разумевање главних језичких нивоа у споменицима овога типа (јеванђеља, апостолâ, псалтирâ и слично) – морфолошкога, синтаксичкога и лексичкога (130).

Пети рад „Западносрпски уметнути лист у Мокропољскоме четворојеванђељу“ (171–187) представља превод са руског раније објављеног текста у Москви 2014. године на српски језик, прерађен за потребе ове књиге. Уз овај рад, још два рада чине преводе са руског на српски. Рукопис је исписан на пергаменту, српском редакцијом старословенског језика, уставном ћирилицом XIII вијека. Мокропољско јеванђеље пренијето је рано у Босну, а „по палеографским и граfiјско-ортографским својствима сродно је најстаријем препису Законоправила светог Саве Српскога (1262)“ (179).

Наредни шести рад „Чајничко, Никољско, Даничићево и Јеванђеље из Хвалова зборника, према последњој рукописној секцији Чајничкога јеванђеља, Језичко-текстолошка анализа“ (191–261) није раније објављиван и у овој књизи се први пут штампа. Анализирани узорак који обухвата четири јединице од укупног фонда од 25–30 јединица за поређење, показује да су ови рукописи генетски и хронолошки слојевити, текстуално подмлађени, са укрштеним значајним бројем предлога произашлих из рашке, прије тога климентовске и других образаца Немањинке Србије (255).

Седми рад „Два проблематична записа у Чајничкоме јеванђељу у светлости осталих записа“ (265–274) такође је први пут штампан у овој књизи. Аутор је накнадне ћириличке забиљешке из Чајничког јеванђеља из периода XV–XVI вијека систематизовао, анализирао и приказао у самоме раду. Наравно, полазишна основица ауторовог процеса анализе јесте књига Вере Јерковић *Палеографска и језичка истраживања о Чајничком јеванђељу* (Нови Сад: Матица српска, 1975). Савић истиче да ауторка није запазила поједине записе на листовима 53а, 70б, 92б, 111б; док је друге накнадне забиљешке у Чајничком јеванђељу палеографски и граfiјско-ортографски анализирао, „чиме су задржале трајну вредност у науци“ (265). Два записа из Чајничког јеван-

ђеља која посебно издваја Виктор Савић су са листова 63б и 92б. Први запис писан је уставом с брзописним елементима. Савић даје приказ како је до сада запис читан и како га је потребно читати, тј. спорно је како прочитати последњу секвенцу – која је до сада схваћена као име, па су неки износили и мишљење да се помиње кнез Ивош, унук Павла Раденовића. Виктор Савић сматра да запис треба овако читати: *smerenoe pokloneni knezM i vinM*. Са друге стране, запис је до сада био читан овако: *smerenoe pokloneni knezM i vinM*. Други запис који анализира аутор је са листа 92б, који је старији од цртежа Марка Краљевића на пријестолу. Запис је писан модификованим рашким канцеларијским брзописом, старосрпским језиком, правописом у којем се не поштује правило отворенога слога на крају реда, без коришћења скраћеница тамо гдје су на истоку уобичајене. Текст по Виктору Савићу гласи: {Sm}iloi (!) mi se-strict (!) mi{l}ice. Проблем је посебно стварала последња секвенца, будући да је треће слово видно изблиједило и преко једног његовог дијела је нацртан набор; док кроз следеће слово пролази ивица хаљине, а последње је изузетно замрљано. То је све отежавало читање датог текста. Ипак, успјешном анализом, уз васпостављање трећег слова као /l/, показано је да се секвенца чита као властито име у вокативу јединине.

Осми и девети рад у књизи представљају преводе на српски раније објављених радова на рускоме језику, те су за потребе ове књиге незнатно и прерађени. То су радови: „Глагољица у Чајничкоме јеванђељу“ (277–303) у којем аутор даје њен опис, правопис и језик, текстологију, као и тип писма и изглед слова, те закључује да је „глагољица из Чајничкога јеванђеља остала и даље јединствен случај“ (281), као и то да је овај глагољски запис „на плану дубинске структуре везан за ресавску фазу у развоју српске писмености“ (298) и „Један лист Вуканова јеванђеља (1196–1202): претходница западно-српских рукописа XIII–XV века“ (307–330) у којем аутор подвргава анализи десети лист и закључује да су редови писани немарно, слова су неједнаке величине, појављују се „велико јус“ и једно „мало јус“, оба „јер“, те показује палеографске и правописне повезаности 10. листа Вуканова јеванђеља и „босанске“ рукописне скупине, тј. закључује да се ради о једној те истој писарској традицији.

„Поријекло ћирилице у западнословенским црквеним споменицима“ (333–356) је десети рад ове књиге. Са простора средњовјековне Босне није сачуван већи број споменика, али и овај мањи број српскословенских рукописних књига, писаних у времену од краја 13. до средине 15. вијека, изузетно је значајан јер показује да су текстови ових књига источнохришћанског поријекла, без јеретичких елемената. Њихова писарска традиција по своме непосредном поријеклу је рашка, док „главни и основни тип устава преузет је од монаха испосника образованих у средишту Балкана, где је данашња српско-бугарско-македонска тромеђа, али су измењени однос према писању и намена књишких рукописа“ (350).

У „Епилогу“ (359–371) аутор сублимира своја истраживања у вези са западносрпском црквенословенском писмености у средњем вијеку, чију природу и поријекло није могуће разумјети без познавања релевантних историјских чињеница и закључује да (...) једини могући правац ширења црквенословенских књига – на једином могућем изводу – српскоме, био је преко Полимља. Полимље се даље настављало на Рашку, с надлежним седиштем епископије, а ово даље на Призрен, као и на Липљан, такође с епископијама одговорним за српски етнички простор (364).

Споменици западне гране српскословенске писмености „одражавају језичке и текстуалне прилике какве су владале на југоисточном рубу српских земаља у дубини Охридске архиепископије, према источнојужнословенској говорној и етничкој зони“ (365).

Књига се завршава резимеима на руском и енглеском језику и „Имеником споменика“.

О западној грани српскословенске писмености Виктора Савића по научној вриједности јесте књига која је на самоме врху лествице у академском процесу размјене знања и достигнућа. Једном ријечју, ова научна књига доноси велики број врло значајних резултата и биће незаобилазна у свакој будућој језичкој, графичкој и правописној анализи споменика западне гране српскословенске писмености; али и вишеструко корисна не само научним дјелатницима, већ и студентима и широј научној јавности. На 68. Међународном београдском сајму књига представљена књига награђена је за посебан допринос у области науке. Својом обухватношћу и систематичношћу, утемељеној искључиво на научној подлози, ова књига Виктора Савића је „образац“ научне мисли и научног рада овог врсног дијакроничара.

Биљана С. Самарџић
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет
biljana.samardzic@ff.ues.rs.ba